

Översyn av Den svenska kyrkohandboken, remiss på steg 1

Remissammanställning

Kyrkostyrelsen beslöt vid sitt sammanträde den 8 december 2009 att sända ut dokumenten *Mässans grundordning* och *Teologiska grundprinciper* från handboksgruppen på remiss till domkapitlen. Samtliga domkapitel har avgett yttrande. Från tre stift redovisas dessutom underremisser från församlingar. Dessutom föreligger spontanremisser från (i den ordning som de kommit in) Markus Hagberg, Varnhem; Församlingsgemenskapen S:t Pauli kyrka, Eskilstuna; präster i Trollhättans pastorat; Caroli församling, Borås; Sakkunniggruppen för sverigefinskt arbete; Svenska kyrkans pastoralinstitut i Uppsala, Kvinnor i Svenska kyrkan; Johan Alberius, Kalmar, Ragnar Holte; Lund samt kollegiet vid Svenska kyrkans pastoralinstitut i Lund.

Allmänt och övergripande

Det övergripande intrycket är att både domkapitlen och de som lämnat spontanremiss är positiva till det utsända materialet. Domkapitlet i Strängnäs ser positivt på det förhållningssätt som kommer till uttryck i utsända dokumenten och framhåller att materialet präglas av eftertänksamhet och pastoral medvetenhet samt av en god balans mellan tradition och förnyelse. Domkapitlet i Växjö uttrycker inledningsvis att dokumenten bär spår av en gedigen bearbetnings- och förankringsprocess vilket enligt domkapitlet ger goda förutsättningar för att kyrkan ska kunna enas kring ett kommande förslag till ny kyrkohandbok.

Härnösands domkapitel skriver att dokumentet *Teologiska grundprinciper* väl förmår att sätta in arbetet med en ny kyrkohandbok i såväl ett samtida, som ett teologiskt sammanhang. Särskilt menar man att det valda tillvägagångssättet, att beskriva och arbeta med ”spänningsfält” kan visa sig fruktbart. Man menar därför att det är önskvärt att handboken förses med en inledande teologisk text som söker beskriva vad gudstjänsten är i ljuset av ordobegreppet och de spänningsfält som skrivelsen ger uttryck för kompletterat med ytterligare spänningar.

Enligt domkapitlet i Visby fungerar den nuvarande handboken från 1986 i stort sett mycket bra, särskilt vad gäller huvudgudstjänsternas ordningar. Domkapitlet bedömer därför inte behovet av en helt ny handbok i det avseendet som särskilt stort. Däremot efterfrågas en grundligare revision vad gäller ordningarna för kyrkliga handlingar, liksom en ordentlig språklig och terminologisk översyn av helheten.

Pastoralinstitutet i Uppsala uttrycker sin glädje över den grundläggande hållningen och inriktningen i det material som sänts på remiss. Man uttrycker sin glädje över att *Mässans grundordning* öppnar för mångfald och menar att kyrkohandboksförslaget har goda förutsättningar när det gäller att få olika riktningar att känna igen sig och samtidigt glädjas över mångfalden i Svenska kyrkan.

Västerås domkapitel menar dock att dokumenten saknar en teologisk vision. Man efterlyser en dimension av det radikalt annorlunda.

Lunds domkapitel instämmer i att det är viktigt att hålla samman reflektionen över gudstjänstlivet vare sig det handlar om söndagens gudstjänst, veckans gudstjänst eller de gudstjänster som aktualiseras i livets olika skiften.

Kollegiet vid Svenska kyrkans pastoralinstitut i Lund skriver att det i *Teologiska grundprinciper* många gånger hänvisas till Andra Vatikankonciliet betydelse för förnyelsen av Svenska kyrkans och andra kyrkors gudstjänster. Som komplement vill kollegiet även framhålla betydelsen av Kyrkornas Världsråds möte i Uppsala 1968 med dess betoning på solidaritet med hela världen. Vidare menar man att dokumentet alltför mycket talar om gudstjänsten som en gemenskap mellan individer och saknar perspektiv som pekar på Guds transcendens och outgrundlighet.

Synpunkter framförs även på remissförfarandet. Domkapitlet i Karlstad skriver att i det material som skickats ut så handlar grundtexten om en sak, sammanfattningen om en annan och frågeställningen om ytterligare något annat. Man menar att detta gör remissmaterialet svårarbetat.

Ordoprincipen. Enhetlighet kontra variationsmöjligheter

Domkapitlet ställer sig genomgående positiva till användningen av ordoprincipen. Man bejakar också att det finns utrymme för lokala variationsmöjligheter. Beträffande hur stor den lokala friheten att utforma gudstjänsten ska vara, är meningarna dock delade.

Domkapitlet i Uppsala anser att den bärande principen kan följas och att det är viktigt att det grundläggande skeendet, *ordot*, som kan kännas igen i kyrkor över hela världen och i kyrkohistorien också får prägla Svenska kyrkans gudstjänster samtidigt som det ges utrymme för varje enskild församling att gestalta gudstjänsten. Man menar vidare att texter och melodier i handboken bör spegla olika traditioner samt olika språkstilar och musikaliska stilar.

Linköpings domkapitel skriver att det är viktigt att de olika alternativen skiljer sig åt och att de är få och genomtänkta. Det är mycket bättre med sex genomarbetade alternativ än att försöka få fram så många alternativ som möjligt.

Domkapitlet i Skara instämmer i huvudintentionen att i anslutning till 1986 års handbok utarbeta en för hela Svenska kyrkan gemensam grundordning, *ordo*, för den allmänna gudstjänsten och samtidigt ge utrymme för lokala variationer inom denna grundordning. Dock får inte utrymmet vara så stort att grundordningen löper risk att bli oigenkännlig.

Växjö domkapitel skriver att det är en grannliga uppgift att formulera hållbara liturgiska texter. Lokala varianter av gudstjänstens utformning, kyrkans förbön undantagen, bör i första hand formas genom texter som finns i handboken, inte genom texter som produceras lokalt.

Domkapitlet i Lund ställer sig positivt till förslaget att varje huvuddel kommer att innehålla många alternativ av texter, t ex inledningsord och böner. Man menar att detta vidgar möjligheterna till en större trohet mot handboken i hela Svenska kyrkan. Det bör undvikas att den offentliga gudstjänstens texter i en individualistisk tid blir prästens egna personliga formuleringar. Det finns utrymme för den personliga tolkningen i förkunnelse, förbön och i

gestaltningen av gudstjänsten. Domkapitlet framhåller lojaliteten mot handboken som en viktig del av vigningstjänsten.

Enligt Göteborgs domkapitel har Ordo-idén en så allmän karaktär att den har begränsad användbarhet när en bok med agendor (kyrko-handboken) ska utformas och vill peka på vikten av reflektion kring vad gudstjänst är bortom ordo. Svenska kyrkans ordning innebär att gudstjänstfirarna inte är helt utlämnade åt en enskild prästs preferenser. Det är enligt domkapitlet viktigt att detta förhållande beaktas i handboksreformen. Man saknar därför en diskussion kring frågor om reglering av kyrko-handboken. Utvidgad lokal frihet går som en röd tråd i dokumentet *Teologiska grundprinciper* utan att konsekvenserna för domkapitlets tillsyn framgår.

Domkapitlet i Karlstad menar att det är bra att Handboksgruppen håller fast vid principen *lex orandi-lex credendi*. Gudstjänstens olika beståndsdelar ska ge uttryck för svenska kyrkans tro, lära och liv. Enligt domkapitlet är detta inte alltid fallet i den vilda flora av gudstjänster som idag firas som huvudgudstjänster.

Oscars församling framhåller i en underremiss till domkapitlet i Stockholm att dokumenten ger plats för Svenska kyrkans mångfald. Svenska kyrkan består av många olika församlingar med olika förutsättningar och inriktningar. Materialet lyckas fånga den minsta gemensamma nämnaren och skapar en öppenhet inför fortsatta samtal.

Pastoralinstitutet i Uppsala konstaterar att dokumentet *Mässans grundordning* öppnar för mångfald. De församlingar som så önskar kan fira en i förhållande till nuvarande handbok i princip oförändrad gudstjänst, medan de församlingar som påbörjat förändringsarbete får stöd i att fortsätta detta.

Västerås domkapitel önskar att fler språkliga minoriteter lyftes fram. Beträffande Västerås stift handlar det i första hand om det sverigefinska arbetet som är ganska omfattande och som skulle behöva hjälp och stöd av handboken för att kunna hitta vägar till integration.

Sakkunniggruppen för sverigefinskt arbete riktar kritik mot att dokumentet *Teologiska grundprinciper* inte tar upp frågor kring flerspråkighet. Man påpekar vidare att den Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland nyligen har genomfört en omfattande gudstjänstförnyelse som föregåtts av ett grundligt förarbete, som finns tillgängligt på svenska. Detta borde uppmärksammas. De internationella utblickarna går ensidigt väster ut. Vidare skriver man att handboksarbetet bättre behöver förankras hos de språkliga minoriteterna. Man behöver också tänka igenom i vilken takt den nya handboken ska översättas till andra språk

Balans mellan individ – gemenskap respektive församling – präst

Domkapitlet i Uppsala bejakar den grundläggande dynamiken mellan individualitet och gemenskap och delar dessutom handboksgruppens resonemang om delaktighet. Skara domkapitel skriver att delaktighet också kan innebära att gudstjänsten inte har alltför mycket av liturgiska moment där den enskilde förväntas läsa med i sådant man kanske känner sig främmande för.

Västerås domkapitel anser att handboksgruppen identifierat många av de spänningar som finns i gudstjänsten beträffande individualitet och gemenskap, aktivitet och vila etc. Domkapitlet menar att det är viktigt att peka på dessa och att hålla dem levande. Man menar dock

att förslaget till ordning i så hög grad liknar det vi har att det knappast leder till någon större förändring. Den dynamik som handboksgruppen identifierat riskerar därför att gå förlorad.

Lunds domkapitel skriver att är viktigt att det i en kommande handbok klargörs vad som är prästens och diakonens ansvar i en gudstjänst. Likaså bör kyrkomusikerns ansvar och samarbete med tjänstgörande präst vara klart uttryckt. Domkapitlet skriver vidare att begreppet ”delaktighet” ofta förstås som lika med aktivitet och framhåller att delaktighet också kan förverkligas genom en passiv, stilla hållning, där uppmärksamhet är den bärande attityden.

Domkapitlet i Luleå välkomnar den utveckling som skett inom kyrkan när det gäller allas medvetna aktiva deltagande i gudstjänsten. Gudstjänsten är inte prästernas, kyrkomusikernas och körens uppgift med alla andra som åhörare och åskådare. Det är därför bra att vi mer och mer kommer bort ifrån gudstjänstens uppdelning i ett ”vi” och ett ”dem”. Samtidigt får emellertid inte möjligheten till delaktighet bli ett krav på den enskilde gudstjänstfiraren. Det ska vara möjligt att fira gudstjänst genom att i huvudsak lyssna och delta i bön och sång.

Visby domkapitel saknar en djupare reflektion av vad delaktighet är. En delaktighet uppstår inte automatiskt endast för att fler lekmän agerar i gudstjänsten. Man menar att det kunde vara till hjälp om handboken i en ingress räknar upp moment som lämpliga att utföras av lekman, respektive av diakon.

Caroli församling i Borås efterlyser ett resonemang om diakonens roll i mässan och gudstjänsten.

Övergripande terminologi

Beträffande benämningen av gudstjänstens olika delar, föreslår handboksgruppen ”samling”, ”ordet”, ”måltid” samt ”sändning”. Detta förslag får stöd i flertalet yttranden. Pastoralinstitutet i Uppsala uppskattar den terminologi kring gudstjänstens delar som föreslås. Begreppen samling, ordet, måltid och sändning uttrycker rörelse och riktning på ett tydligare sätt än nu gällande handbok.

Domkapitlet i Skara menar däremot att benämningen ”Sändning” för gudstjänstens avslutning visserligen må vara ekumenisk men knappast täcker innehållet i denna del: Vi välsignar Gud (*Benedicamus*), Gud välsignar oss, vi sjunger en psalm, hör ett postludium och går i frid. Man borde utifrån innehållet hellre benämna avdelningen ”Sändning och välsignelse”, som i tyska agendor, men det blir inte analogt med ”Samling”. Frågan är enligt domkapitlet om det inte är bäst att behålla beteckningarna ”Inledning” och ”Avslutning”?

Beträffande vad olika gudstjänster ska kallas är uppfattningarna mera delade. Domkapitlet i Uppsala delar handboksgruppens bedömning att det finns anledning att överväga användningen av begreppet ”huvudgudstjänst” och stöder ambitionen att skapa en gemensam grundordning för både högmässa och gudstjänst utan nattvard. Däremot menar domkapitlet att begreppet ”Den gemensamma gudstjänsten” inte är helt lyckat. Även dop-, vigsel-, konfirmations- och begravningsgudstjänster är nämligen gemensamma gudstjänster. Eftersom det bara rör sig om två likvärdiga alternativ finns det enligt domkapitlet inte något behov av en gemensam beteckning på dessa två gudstjänster. Det räcker att kalla den ena formen för ”Högmässa” och den andra för ”Gudstjänst”.

Domkapitlet i Linköping ifrågasätter att det måste finnas ett gemensamt begrepp för kyrkliga handlingar. Benämningen ”Den gemensamma gudstjänsten” är inte bra eftersom alla gudstjänster är gemensamma. Domkapitlet hänvisar till att det i remissdokumentet talas om ”söndagens gudstjänst” och ”veckans gudstjänster” och menar att de skulle kunna benämnas så.

Domkapitlet i Skara skriver att begreppet ”huvudgudstjänst” inte är idealiskt, men att ”gemensam gudstjänst” är sämre, eftersom det signalerar att andra gudstjänster inte vore till för alla. Begreppet kyrklig handling är inte heller idealiskt, men livets gudstjänst är minst lika illa, ty vilken gudstjänst skulle inte vara det? Domkapitlet undrar om man alls måste ha en gemensam term för dop, konfirmation, vigsel och begravning.

Domkapitlet i Västerås anser att benämningen ”livets gudstjänster” är olycklig då det kan se ut som att övriga gudstjänster handlar om något annat än livet. Domkapitlet föreslår att alla gudstjänster kallas för ”gudstjänst” och att händelsen sedan bestämmer vilken ordning som används.

Domkapitlet i Växjö menar däremot att begreppet ”livets gudstjänster” kan vara bra, då det poängterar att det som nu benämns ”kyrkliga handlingar” är verkliga gudstjänster. Vidare menar man att ”gudstjänst” och ”mässa” är de två benämningar som behövs i handboken. Domkapitlet menar vidare att det är olämpligt att ersätta begreppet ”huvudgudstjänst” med begreppet ”den gemensamma gudstjänsten”. Man skriver att det behövs ett begrepp med kyrkorättsligt innehåll för att beskriva den gudstjänst som firas på sön- och helgdagar och att det vore olyckligt om ”den gemensamma gudstjänsten” skulle få detta bestämda kyrkorättsliga innehåll, och därmed begränsa begreppets användning.

Domkapitlet i Karlstad skriver i sitt yttrande att det *inte* ligger i handboksgruppens uppdrag att ändra grundvalarna för kyrkans portalprincip med söndaglig huvudgudstjänst genom att helt enkelt slopa denna beteckning för den nuvarande handbokens huvudgudstjänster. Att ta bort begreppet ”huvudgudstjänst” skulle skapa förvirring och ta bort en av grundvalarna för kyrkans identitet enligt kyrkoordningen.

Visby domkapitel menar däremot att den juridiskt präglade termen ”huvudgudstjänst” kan utmönstras ur kyrkoordningen, eftersom den antyder att andra gudstjänster skulle vara mindre viktiga.

Inklusivt språk

Det handboksgruppen skriver om behovet av ett inkluderande språk får mestadels ett positivt mottagande. Domkapitlet i Uppsala ser införandet av ett inkluderande språk i gudstjänsten som något bra och nödvändigt i vår tid. Gud är bortom all uppdelning i kön, bortom kvinnligt och manligt och detta måste också få komma till uttryck i gudstjänstens språk. Domkapitlet menar vidare att det är viktigt att införandet av ett inkluderande språk sker på ett bra sätt så att det inte enbart framstår som ett slags korrigerande av ett felaktigt traditionellt gudstjänstspråk. Det handlar om en grundläggande förändring av en mer än tusenårig tradition som inte är självklar för alla gudstjänstfirare. Domkapitlet förordar att i första hand söka kompletteringar till det traditionella språket, snarare än att byta ut välbekanta ord och fraser.

Flera remissinstanser, bl.a. domkapitlet i Växjö, bejakar att frågan om inkluderande språk ges en vidare tolkning än att enbart handla om kön. Domkapitlet framhåller i detta sammanhang på behovet av ett barnperspektiv.

Domkapitlet i Lund framhåller vikten av att språket är rikt varierat. En strävan efter ett inkluderande språk får inte gå till sin extrem och leda till ett *neutraliserande* sätt att tolka inkluderande, så att vi lämnar alla bilder och symboler bakom oss och endast kan säga ”Gud” om Gud. Domkapitlet menar att en medveten kombination av könsneutralt och könskompleterande språk är en god och framkomlig väg.

Markus Hagberg anser att det borde vara en självklarhet att liturgins språk står i samklang med uppenbarelsens. Eftersom Fadern uppenbarat sig som just fader och Jesus bekräftar detta gång på gång, så är det inte så konstigt att det inte står så mycket om någon moder. Denna omständighet kan man gilla eller ogilla, men liturgins språk är knappast platsen att rätta Gud.

Johan Alberius skriver att den diskussion som förs kring inkluderande språk i dokumentet är mycket nyanserad och saklig, och tar upp problemområden som måste bearbetas. Han pekar samtidigt på att många av gudstjänstens uttryck citerar, bygger på eller refererar till Bibeln och dess sätt att formulera sig om Gud. Därmed förfogar människan inte fritt över dessa ord och begrepp; hänsyn måste tas till vad Guds Ord säger om Gud – och inte säger. Det måste råda en grundläggande respekt för vad till exempel Jesus säger om sin Fader.

Kvinnor i Svenska kyrkan gläder sig åt att strävan efter inklusivt språk nu är accepterad och instämmer dessutom i att begreppet bör vidgas till att både omfatta fler kategorier av människor, t.ex. barnen, och även inkludera människans biologiska sammanhang och samspel med den övriga skapelsen

Bevarande respektive förnyelse av enskilda texter och uttryck

Domkapitlet i Uppsala bejaktar synpunkten att ändringar i ord och musik bör genomföras med varsamhet och med omtanken om den gudstjänstfirande församlingen i centrum. Domkapitlet vill också lyfta fram synpunkten att gamla och nya uttryck bör ställas sida vid sida för att komplettera och brytas mot varandra. Domkapitlet skriver vidare att det liturgiska språket måste ha en känslomässig tyngd och kunna ge plats för sårbarhet, engagemang och rädsla. Det liturgiska språket måste nå samma språkstandard som annan litteratur vi läser om och om igen. Därför är det viktigt att professionella språkmänniskor finns med när det gäller utformandet av liturgiska texter till handboken.

Domkapitlet i Skara instämmer i att handboken bör ge rum för olika språk- och musikstilar i texter och sånger men att förnyelsen inte bör ske genom små förändringar i välkända texter och melodier utan genom att man skriver nytt.

Beträffande anpassning till Bibel 2000 skriver domkapitlet i Växjö att ordvalet i gudstjänsten kan avvika från Bibel 2000, om det sker med måtta. Historiskt har det inte funnits en absolut överensstämmelse mellan mässans texter och gällande bibelöversättning. Vissa gudstjänsttexter är t.ex. snarare återspeglings av den latinska bibelöversättningen än av någon översättning av Bibeln till svenska. Likaså har reformatoreernas ambition att använda den gamla musiken till svensk text gjort vissa förändringar nödvändiga.

Musiken i gudstjänsten

När det gäller gudstjänstens musik instämmer remissinstanserna i stor utsträckning i det som handboksgruppen föreslår. Domkapitlet i Västerås konstaterar att kapitlet Gudstjänstens musik är bra och mycket viktigt. Domkapitlet i Luleå skriver att man i stora drag instämmer i det som förs fram i detta avsnitt. Sång och musik är oerhört viktigt i gudstjänsten. Men vilken

sång och musik som ska användas i gudstjänsten behöver vi, som kyrkohandboksgruppen visar på, reflektera en hel del över.

I flera yttranden diskuteras hur många alternativ som ska finnas i mässmusiken. Uppsala domkapitel menar att det är rätt tänkt att banta de äldre mässerieserna något. En del musik sjungs aldrig idag. Domkapitlet i Lund ser däremot med allvar på de stora risker i förlorad mångfald som det skulle innebära om antalet serier av mässmusik skulle minska. Att många församlingar inte har resurser/engagemang att använda mer än en eller två serier utgör enligt domkapitlet inte någon anledning för att minska antalet. Man menar även att behovet av varierande mässmusik kan regleras genom att kyrkohandboken öppnar för användande av andra liturgiska sånger än de som finns i kyrkohandboken.

Domkapitlet i Göteborg bejaktar ambitionen att komplettera musiken i 1986 års handbok med nyare musik på bekostnad av att några alternativ i nuvarande serier tas bort. Domkapitlet menar vidare att det också är rimligt att överväga möjligheten att musikvalet görs helt fritt. Vidare skriver man att det bör ha högsta prioritet i reformarbetet att till församlingarna snarast sända ut förslag på alternativ musik med uppmaning till bruk och utvärdering. Parallellt bör frågan om till vilket pris friheten i den musikaliska gestaltningen ökar ytterligare utredas. Risken att den lokala variationen blir så omfattande, att det inte längre går att tala om en gemensam och igenkänd sång i Svenska kyrkans liturgi, måste beaktas.

Domkapitlet i Västerås vill lämna fritt för församlingarna att själva välja sin musik. Att reglera tonspråk och genre inom ramen för en handbok innebär enligt domkapitlet att handboken kan bli otidsenlig redan innan den tas fram och lämnar inget eller litet utrymme för uppväxande generation att känna sig hemma.

Domkapitlet i Visby skriver att frågan om musikens vara eller inte vara i handboksförslaget är svår att lösa. Det mest radikala vore att handboken endast omfattar texter och att musiken, i all sin alternativrikedom, placeras i olika former av stimulansmaterial.

Markus Hagberg menar att det i framtiden kan bli nödvändigt att fira en mässta helt utan musik. Om man binder upp sig alltför mycket kring musikens nödvändighet så riskerar antalet firningsbara gudstjänster att minska radikalt.

Flera remissinstanser menar att det är viktigt att både bevara delar ur den gammalkyrkliga traditionen och att öppna för nya alternativa melodier med textalternativ. Domkapitlet i Skara skriver att man bör öppna för annan liturgisk sång än den gregorianska. Samtidigt måste man dock bemöta risken att denna, kyrkans egen sångtradition helt försvinner. Man menar att det även i fortsättningen bör finnas fyra gammalkyrkliga alternativ.

Domkapitlet i Strängnäs ställer sig positivt till handboksförslag som öppnar upp för och tar till vara på lokala uttryck även på musikens område. Samtidigt framhåller man att det ligger ett stort värde i att värna den liturgiska musik som präglat kyrkolivet under lång tid. Erfarenheter visar att detta äldre material fungerar mycket väl och att utmaningen snarare handlar om hur den gestaltas i gudstjänsten. För den som mera sällan deltar i en gudstjänst, och då kanske inte ens gör det i samma församling, är igenkänningsfaktorn sannolikt en bidragande faktor för en eventuell positiv gudstjänstsupplevelse.

Härnösands domkapitel efterlyser fler nyskrivna alternativ som följer kyrkoårets liturgiska struktur.

Enskilda moment i högmässan

Samling

Domkapitlet i Skara skriver att det är tveksamt om möjlighet bör ges att be Dagens bön redan i Inledningsorden. Samlingens/Inledningens tema är mötet med Gud snarare än mötet med dagens ämne. Tidigare var kollektbönen inledningen till Ordets del i gudstjänsten och det är alltjämt en god mening i att inleda dagens bibelläsningar med Dagens bön.

Domkapitlet i Göteborg kommenterar momentet ”Delande” i gudstjänsten. Domkapitlet skriver: ”Delande” utgörs av ”en kort berättelse ur livet av någon i församlingen”, ett moment man kan ifrågasätta, i varje fall som en ordning, föreskriven i handboken. Vittnesbörd i gudstjänstens inledning kan stjälpas gudstjänsten i en subjektiv riktning. Berättelser ur livet passar bättre in i efterföljande samling eller kyrkkaffe, där man har möjlighet att ställa någon fråga till berättaren.

Domkapitlet i Luleå uppskattar handboksgruppens arbete med gudstjänstens inledning och konstaterar att vi behöver få en varm och välkomnande atmosfär i våra gudstjänster. De olika förslag som ges kan bidra till detta liksom öppenheten att skapa egna inledningar om man så önskar.

Ragnar Holte uppskattar den mycket positiva värdering som görs av kyriemomentet. Detta moment har enligt Holte ofta uppfattats som problematiskt. Han menar att förklaringen till detta kan vara att momentet i 1900-talets mössordningar ofta kommer direkt efter syndabekännelsen. Varför detta nödrop när synden just förlåtits? Problemet försvinner om syndabekännelsen förläggs i anslutning till förbönerna.

Syndabekännelse och förlåtelse

De avsnitt i remissmaterialet som utsätts för mest kritik är de som gäller syndabekännelse och förlåtelse. En klar majoritet motsätter sig förslaget att göra beredelsen frivillig. Domkapitlet i Uppsala vill behålla beredelse, bön om förlåtelse och avlösning som nödvändiga moment i högmässan och bön om förlåtelse och avlösning i den söndagliga gudstjänsten utan nattvard. Domkapitlet menar emellertid att det kan finnas pastorala skäl som talar för att det bör finnas alternativ där motivet och behovet av bön om förlåtelse och avlösning tonas ner. Detta bör dock inte vara normalfallet. Domkapitlet menar vidare att det behövs en fortsatt reflektion kring beredelse, syndabekännelse och överlåtelse.

Domkapitlet i Strängnäs ställer sig avvisande till tanken på att göra mässans beredelse/överlåtelsemoment fakultativt, men delar remissmaterialets syn på behovet av att se över frågan om synd/förlåtelse/överlåtelse. Man menar dessutom att placeringen av momentet bör kunna variera, såsom fallet är i 1986 års handbok.

Både Linköpings och Skara domkapitel instämmer dock i förslaget att göra beredelsen frivillig. Domkapitlet i Skara skriver att det är en tråkig tradition att det första samtalsämne vi tar upp när vi samlas för att möta Gud är vars och ens synd och skuld. Det är inte heller befogat att bekänna vår tillhörighet till en fallen värld som envars personliga skuld. Enligt domkapitlet kunde en utförlig bekännelse av synd och skuld, följt av en tydlig villkorlös avlösning, i huvudgudstjänsten ha sin plats efter predikan och trosbekännelsen under söndagarna i fastan, särskilt passionstiden, i varje fall på Långfredagen och på Domssöndagen men i övrigt vara fakultativ.

Domkapitlet i Lund saknar ett resonemang kring människans behov av att få att lämna ifrån sig en skuldbörda genom avlösning i gudstjänsten. Risken med att endast uppmärksamma dem som känner sig bortstötta och nedtryckta av syndabekännelsen är, att vi inte ser behovet hos dem som kommer för att det i kyrkan finns en möjlighet att be om förlåtelse och att få förlåtelsen tillsagd på Jesu Kristi uppdrag. I en gudstjänst utan moment av förlåtelse förloras en unik möjlighet i samhället, nämligen att en människa säger till en annan på Jesus Kristi uppdrag: "Du är förlåten!".

Domkapitlet i Göteborg ställer sig tveksamt till borttagandet av beredelsen som normalt inslag i huvudgudstjänsten. Domkapitlet kritiserar avsnittet "Förlåtelse på försoningens grund" (*Teologiska grundprinciper 3.5*). Enligt domkapitlet betraktas förlåtelsen här som enbart ett intrapsykiskt förlopp, ett medvetandegörande om något man redan har, snarare än att man mottar något upprättande i själva avlösningen, vilken är ett möte med levande Gud. Enligt domkapitlet kan stycket tolkas så att den kristne i kraft av dopet är förlåten alla synder och att nycklamakten därmed blir överflödig. I texten hänvisas också till Martin Luthers uttalande i *Lilla katekesen* om syndernas förlåtelse som nattvardens frukt. För att ge en rättvisande bild hade man emellertid också behövt nämna *Lilla katekesens* förklaring av dopets betydelse, nämligen att "den gamla människan i oss genom daglig ånger och bättring ska dränkas och att en ny människa dagligen ska framträda och uppstå".

Enligt domkapitlet i Karlstad är förlåtelsen och upprättelsen centrala begrepp för vår huvudgudstjänst. Förlåtelse och sändning hör ihop. Därför är det angeläget att syndabekännelsen och det performativa tillsägandet av syndernas förlåtelse finns med i varje huvudgudstjänst.

Johan Alberius skriver att det är korrekt att synden inte är ett hinder som *först* måste överbryggas för att återupprätta relationen. Undanröjandet av synden (förlåtelsen) är emellertid just det som återupprättar relationen. Enligt Alberius antyder texten att det inte finns något avstånd mellan människa och Gud som behöver överbryggas. Den yttersta förlängningen av den tanken är att det inte behövs någon försoning.

Ragnar Holte kritiserar starkt förslaget att nattvardsmässa ska kunna firas utan inslag av syndabekännelse, bön om förlåtelse och avlösning. Särskilt kritisk är Holte mot den motivering som görs med utgångspunkt i Luthers grundsats *simul justus et peccator*. För Luther var det enligt Holte självklart att man ständigt behövde få ny förlåtelse.

Från flera håll framförs att det behövs en teologisk reflektion kring synd och skuld. Vad är det som ska förlåtas? Enligt domkapitlet i Härnösand är det angeläget att reda ut begreppet synd så att inte känslor eller mänsklighet skuldbeläggs. Luleå domkapitel uppskattar att handboksgruppen pekat på problemet med att formuleringarna av syndabekännelserna har kommit att omfatta ett bredare spektrum av mänskliga grundvillkor än vad som kan kallas för synd. Här behöver man skapa tydliga böner om förlåtelse som följs av ett tydligt förlåtelseord.

Stockholms domkapitel menar att eftersom handboken är ett av uttrycken för Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära så bör större ändringsförslag ges en djupare teologisk bearbetning än vad som hittills skett. Det gäller t.ex. beredelsens uppgift, roll och funktion. Innan beredelse med syndbekännelse och avlösning blir mera fakultativ behövs en reflektion kring vad begreppet "syndernas förlåtelse" är.

Textläsning

Några domkapitel kommenterar förslaget att antalet textläsningar ska kunna begränsas jämfört med vad som gäller idag. Uppsala domkapitel menar att risken med att kunna välja bort antingen den gammaltestamentliga texten eller episteltexten är att man väljer bort det som tycks vara svårt och jobbigt att ta till sig. Den gudstjänstfirande församlingen går då miste om möjligheter till utmaning och växt. Linköpings domkapitel menar dock att det bör vara frihet kring hur många texter som ska läsas i gudstjänsten. Vid den gemensamma gudstjänsten bör dock alltid evangeliet läsas. Visby domkapitel förordar läsning av tre eller fler bibeltexter även fortsättningsvis och hänvisar till den dåliga bibelkännedomen.

Predikan

Domkapitlet i Skara lyfter fram bibelutläggningens betydelse och skriver att Gud talar genom bibelordet och dess utläggning. Predikans uppgift är att fästa adresslappen ”för dig” på den upplästa texten. En bibeltext utan utläggning är som en oblat utan tydningsord. Domkapitlet skriver vidare att det kan vara bra för både predikant och församling att predikan förbereds i dialog med andra men att det knappast tillhör det som bör få plats i kyrkohandbokens anvisningar, särskilt som predikans samtalskaraktär och individens plats i predikan också kan befordras på andra sätt.

Västerås domkapitel ifrågasätter att handboken reglerar hur förkunnelsen lokalt ska utformas. Luleå domkapitel menar dock att kyrkohandboken genom utformningen av huvudmomentet Ordet på olika sätt bör främja gudstjänstens dialogiska karaktär för att undvika att lyssnaren blir ett objekt i stället för ett subjekt i gudstjänsten. Att predikan förbereds i en dialog med andra människor liksom att det ges utrymme i gudstjänsten för egen reflektion bidrar enligt domkapitlet till detta.

Trosbekännelse

En klar majoritet av de stift som uttalat sig i frågan förordar att trosbekännelsen behålls som obligatoriskt moment i söndagen gudstjänst. Luleå domkapitel hänvisar till att detta påminner oss om att vi tillhör den världsvida kyrkan och skriver att vi behöver påminnas om trosbekännelsen i gudstjänsten i en tid när kunskapen om kyrkans tro är bristfällig. Detta minskar också risken för en utveckling mot en kongregationalistisk kyrkosyn där var och en bestämmer vad man ska tro eller inte tro på.

Ragnar Holte skriver att de ekumeniska trosbekännelserna är i stort behov av nyöversättning.

Förbön

Uppsala domkapitel skriver att Kyrkans förbön bör finnas kvar på samma plats i gudstjänsten, men lyftas bort från Ordets gudstjänst in under Måltidens gudstjänst som en del av tillredelsen. Att bära fram kyrkans/den gudstjänstfirande församlingens förböner för ”alla människor” är ju jämbördigt i gestaltandet med att bära fram insamlade medel i kollekt och offergång och att bära fram bröd och vin till välsignande och delande. Domkapitlet skriver dessutom att det är viktigt att Kyrkans förbön är inklusiv, så att det inte blir ett ”vi och dom”-tänkande.

Enligt domkapitlet i Skara skulle kyrkans förbön ha sin bästa plats som första moment i högmässans avslutande del, direkt efter tackbönen efter måltiden. I 1986 års handbok har den sin plats i högmässans centrum mellan predikan och nattvarden. Domkapitlet menar att detta splittrar gudstjänsten när fantasin mitt emellan dessa två höjdpunkter genom en rätt lång

förbön ska ut i den värld där vi lever till vardags – och sedan in igen till nattvarden. Nattvarden skulle vinna på att komma närmare högmässans centrum samtidigt som kyrkans förbön skulle vinna på att inte splittra gudstjänsten genom att skilja predikan och nattvard åt.

Eds församling skriver i en underremiss till Stockholms domkapitel att man uppskattar strävan efter att förbönen verkligen blir bön och inte en snabbt uppläst agenda till Guds vägledning. Man menar vidare att det är bra om förbönen har en viss igenkännbar stomme och inte växlar för mycket i form, längd och ordval mellan söndagarna.

Nattvarden

Domkapitlet i Uppsala delar handboksgruppens bedömning beträffande nattvardsböernas teologiska tyngd. Som en konsekvens av detta bör de nuvarande nattvardsböerna bearbetas både språkligt och teologiskt. Man skriver också att det är viktigt att budskapet som ges i nattvardsböerna fungerar kommunikativt.

Enligt domkapitlet i Växjö är nattvardsböerna av så stor läromässig betydelse att kyrkomötet måste ta ställning till deras innehåll. Domkapitlet bejakar skapandet av mycket korta nattvardsböer, med centrala formuleringar, men ifrågasätter det lämpliga i att lämna öppet för lokalt skapade nattvardsböer utifrån kyrkoår eller pastorala behov.

Lunds domkapitel skriver att nattvardsböens teologiska tyngd gör att det inte går att lämna formuleringarna av nattvardsböerna fria i en kommande handbok. Man menar vidare att det är lämpligt med en gemensam nattvardsbön som kan användas inom hela Borgågemenskapen.

Göteborgs domkapitel bejakar införandet av en eller flera starkt förkortade kompletterande nattvardsböer, med vissa obligatoriska delar och vissa möjligheter att formulera sig lokalt i församlingen. Domkapitlet understryker dessutom särskilt behovet av enklare böer exempelvis vid barn- och ungdomspräglade mässor och mässor för sjuka.

Herrens bön

Bland de domkapitel som kommenterat detta moment har flertalet, bl.a. Västerås domkapitel, förespråkat att Herrens bön ska behållas som ett obligatoriskt moment.

Sändning

Domkapitlet i Uppsala skriver att sändningens betydelse och innebörd ytterligare behöver problematiseras och diskuteras. Vad betyder/innebär sändningen? Man menar att det är viktigt att grundligt tänka igenom gestaltningen av denna del av gudstjänsten. Enligt domkapitlet bör betoningen i sändningen ligga på välsignelse, så att inte avslutningen på gudstjänsten blir ett kravfyllt moment. Även domkapitlet i Växjö önskar att handboksgruppen arbetar mer med gudstjänstens Sändning” så att den blir lika genomreflekterad och konkret i olika alternativ som momentet Samling.

Domkapitlet i Skara anser att det är en utmärkt idé att förlägga meddelanden hit. Domkapitlet i Västerås förordar att det ska bli möjligt att lokalt besluta om ordningen i de olika momenten inom Sändning. Detta för att göra det möjligt att gå ut till såväl Lovsång som till Välsignelse eller Sändningsord.

Övrigt

Dop och doperinran

Domkapitlet i Uppsala understryker vikten av att dopets ställning stärks i det söndagliga gudstjänstlivet.

Enligt domkapitlet i Linköping behöver inte varje gudstjänst ha en doperinran. Norrköping S:t Olofs församling skriver i en underremiss till Linköpings stift att man ser fram mot ett genomgripande teologisk samtal kring vad dopet är idag och vad vi menar med dopet. Innan detta samtal förts menar man att det är svårt att stärka dopets ställning i huvudgudstjänsten eller att ge en utökad plats för doperinran.

Domkapitlet i Västerås skriver att ett problem med doperinran är att den utestänger människor från att känna sig fullt delaktiga av en gemenskap de längtar efter. Doperinran bör därför endast användas i sammanhang då man kan veta att de människor som samlats är döpta eller vill bli döpta.

Enligt domkapitlet i Lund bör det i varje gudstjänst lyftas fram att vi lever varje dag i vårt dop. Detta kan exempelvis ske genom val av psalmer eller genom att dopvatten hålls i dopfunten också då det inte är dop. Domkapitlet önskar att detta resonemang finns med i en kommande inledningstext.

Domkapitlet i Skara skriver att dop i huvudgudstjänst har lanserats med en viss ensidighet. Om det praktiseras bör det i möjligaste mån utformas så att församlingen inte känner sig som åskådare till en familjehögtid.

Frågan om öppet nattvardsbord

Domkapitlet i Linköping menar att den ordning som finns idag med att dopet ger tillträde till nattvarden är en god ordning. Samtidigt framhåller domkapitlet att vi har ett öppet nattvardsbord vilket innebär att en präst inte får neka någon nattvard och heller inte i gudstjänsten fråga den som kommer till kommunionen om han eller hon är döpt.

Domkapitlet i Skara anser att det visserligen finns anledning att resonera om odöptas tillträde till nattvarden, men inte just i handboksarbetet. Samma ståndpunkt anförs även av Lunds domkapitel.

Strängnäs domkapitel vill behålla den traditionella kopplingen mellan dop och nattvard. Man menar att den är viktig såväl teologiskt som pedagogiskt. Enligt domkapitlet i Visby är det viktigt både att bevara sambandet mellan sakramenten och ordningen mellan dem. Samtidigt förordar man emellertid att en medkännande praxis tillämpas så att inte icke-admission av odöpta uppfattas som ett polisiärt ingripande.

Enligt domkapitlet i Karlstad är det av största vikt att Svenska kyrkan tillämpar principen om ett öppet nattvardsbord.

Tacksägelse för avliden

Eds församling skriver i en underremiss till Stockholms stift att man önskar större klarhet kring momentet Tacksägelse för avliden. För vem ber vi? och med vilka ord?

Kyrkliga handlingar

Enligt domkapitlet i Skara är det i hög grad önskvärt att musiken vid dop, vigsel och begravning bättre integreras i gudstjänsten.

Domkapitlet i Strängnäs skriver att kyrkliga handlingar är viktiga gudstjänster. Att närapå likställa söndagens gudstjänstfirande gemenskap med den gudstjänstgemenskap som uppstår runt de kyrkliga handlingarna, innebär emellertid att bygga in ett skört församlingsstrategiskt tänkande.

Enligt domkapitlet i Luleå är det mycket värdefullt att handboksgruppen behandlar frågan om hur man ska se på de kyrkliga handlingarna. Eftersom de framför allt är gudstjänster är det angeläget att man ser på dem med samma utgångspunkter som man ser på mässan.

Domkapitlet i Visby efterfrågar en grundlig revision av ordningarna för kyrkliga handlingar.

Enligt Markus Hagberg kan man inte se över de kyrkliga handlingarna utan att se över vad dessa teologiskt vill ge uttryck åt.